

DR. TOMISLAV BANDIN: A JÖVEDELMI
AUTONÓMIA FELÉ

Dr. Tomislav Bandin könyve a szabadkai „Veljko Vlahović” Munkásegyletem kiadásában 1978 végén jelent meg.

A könyv időszerűségét mi sem bizonyítja jobban, mint a szerzőnek az a törekvése, hogy részletesen feltárja a társultmunka-szervezetekben és a társult munkában felmerülő bonyolult viszonyokat, összefüggéseket és ellentmondásokat, melyek kihívást képeznek az ember alkotó tevékenységére.

A könyv négy tanulmányból áll, melyeket a szerző külön-külön írt, de mégis egy egységet alkotnak, s így teljes képet kapunk a mai társultmunka-szervezetek és alapszervezetek működéséről, valamint az azokkal kapcsolatos feladatokról, amelyek megoldásra várnak.

A könyv a következő négy témakört öleli fel:

— Az öngazgatói és gazdasági-jövedelmi önállóság rendszerének fejlődése,

— A társultmunka-alapszervezetek társadalmi-gazdasági funkciói,

— A jövedelem a társult munkában,

— A társultmunka-szervezetek gazdálkodási alapelvei.

Az első fejezet rámutat azokra a társadalmi, gazdasági és szociális tényezőkre, amelyek lassan-lassan „megásták” a klasszikus vállalatok sírját.

A vállalatok egyes részlegeinek önállóságra való törekvése már a hatvanas években kezdődött. Ennek az önállóságnak (autonómiának) konkrét formái a gazdasági és munkaegységek voltak. Igaz, ez az autonómia még igen korlátozott volt, ugyanis a munkaegységek csupán arra szereztek jogot, hogy a pénzügyi eredménnyel rendelkezzenek, a jövedelem továbbra is központosított, az eszközfölhalmozás pedig a munkásosztálytól teljesen elidegenített volt.

Fogyatékoságai ellenére ez a „megcsonkított” autonómia teremtette meg a föltételeket egy mélyebb, sokoldalúbb autonómia, a jövedelmi autonómia létrejöttéhez.

Tovább elemezve a jövedelmi autonómia létrejöttét, szerepét és életútját a szerző megállapítja, hogy társadalmi-gazdasági valóságunkban az akkor kezd igazán teret hódítani, amikor a jövedelem elosztásáról és az eszközfölhalmozásról szóló döntés joga a munkaközösséget illeti meg. A jövedelmi autonómiával párhuzamosan létrejön és teret hódít az úgynevezett parciális jövedelmi autonómia (a munkásegységek önállósága is) a vállalat keretein belül.

A második fejezetben a szerző részletesen foglalkozik a társultmunka-alapszervezetek társadalmi-gazdasági funkcióival. A társult munkában jelentkező forradalmi változásokat elemezve a szerző megállapítja, hogy az öngazgatói és jövedelmi autonómia fejlődésének útjai feltartóztatlanok és végtelenek. Ugyanakkor leszögezi azt is, hogy az öngazgatói és jövedelmi autonómiák nem öncélúak, hanem alapfeltételét képezik az öngazgatói önkéntes gazdasági-szociális integrációnak (társulásnak).

Az öngazgatói szocialista társadalom fejlettebb, érettebb szakaszában a társult munka alapszervezetek képezik a decentralizáció forrását, s így gazdasági, szociális, anyagi és erkölcsi egységet hozhat létre a társult munkában.

A társultmunka-alapszervezetek gazdasági-jövedelmi funkcióit elemezve a szerző eljut a társultmunka-alapszervezetek létrehozásához szükséges tényezők elemzéséhez is. Megállapítja, hogy a társultmunka-alapszervezetek megalakításáról szóló döntést csakis azok a dolgozók hozzátják meg, akik a munkaszervezet azon részlegeiben dolgoznak, melyek az alakítandó önálló alapszervezetet fogják alkotni. Ugyanakkor hangsúlyozza, hogy ez a munkásoknak nemcsak joga, hanem kötelessége is. A munkásoknak ezt a jogát és kötelességét több szempontból elemzi és egyben rámutat az autarchikus (zárt) alapszervezetek specifikus problémáira is.

A társultmunka-alapszervezetek technikai-technológiai és öngazgatói-jövedelmi feltételeit elemezve a szerző arra a kérdésre próbál választ adni, vajon a munkaegységek a technikai-technológiai munkaegységgel, vagy az öngazgatói-jövedelmi egységgel lehet-e azonosítani. Egyöntetű választ adni erre a kérdésre igen nehéz, azonban figyelembe véve a kérdés társadalmi-gazdasági és eszmei tartalmát, valószínű, hogy inkább a munkaegység és az öngazgatói-jövedelmi egység közé lehet az egyenlőség jelet tenni.

A munka eredményének értékelése (a termékek önálló értékesítése a piacon) szintén egyik alapfeltétele a társultmunka-alapszervezet létrehozásának.

A szerző kihangsúlyozza, hogy a gyakorlatban a termékek értékesítésekor az alapszervezetek legtöbbször a piaci árakat veszik alapul, s ezeket az árakat korrigálják a belső forgalomban. Ez a megoldás gazdasági indoklottsága ellenére sem mindig elfogadható, ugyanis sok esetben az egyes szolgáltatások és félkész termékek nem piaci jellegűek, így a piaci érték kimutatása lehetetlen, s ha csak ezt a kritériumot vennénk

figyelembe, nem lenne lehetőség arra, hogy a munkaszervezetnek ez a része alapszervezetként működjön.

A társultmunka-alapszervezetek funkcióit a munka felszabadulásának folyamatában tömören összefoglalva a következőképpen határozza meg a szerző: „... a társultmunka alapszervezete (olyan, amilyennek valójában kialakítjuk a munka felszabadításának jelenlegi forradalmi pillanatában) — a szó teljes értelmében a munka felszabadításának kiindulópontja: a munka és az eszközök társadalmi integrálásáa széles területének kiindulópontja. ... Ezért a társult munka alapszervezete (amilyennek a jelenlegi forradalmi pillanatban kialakítjuk) nem lehet és nem szabad (a közelebbi vagy távolabbi jövőben) valamiféle néma tanújává, megkövesedett társadalmi struktúrává válnia, és nem válhat végpontjává a történelmi forradalmi folyamatoknak az öngazgatói szocialista társadalomban. A társultmunka-alapszervezet nem várhatja az elkövetkezendő jövőt; annak alkotó keréknek kell lennie a holnap társadalmi mechanizmusában, melyről ma döntünk, de amellyel kapcsolatosan már tegnap megalkuvás nélkül elköteleztük magunkat. A társult munka alapszervezete a munka és az eszközök társításának egységes komplexumában nem valamiféle emlékezés a jövőre, hanem forradalmi tényezője e jövő megvalósításának. Ezt a látomást valósággá változtatja, ami egyúttal a társadalmi-gazdasági, a szociális és az öngazgatási fejlődés kiindulópontja; ugyanakkor erős hídfője a múlt és a jövő különbözősége áthidalásának.” (65. old.)

Tovább fejtegetve ezt a kérdést, a szerző leszögezi, hogy a munka és az emberi egyéniség felszabadulásának alapkövét, tehát, a munka és a munkával előállított jövedelem képezi, illetve az az alapszervezet dolgozóinak öngazgatói döntéshozatalán alapszik.

A szerző részletesen foglalkozik a társultmunka-alapszervezetek közötti gazdasági, jövedelmi és pénzügyi viszonyokkal is. Abból a tényből kiindulva, hogy a társultmunka-alapszervezetek közötti gazdasági kapcsolatok és viszonyok igen összetettek és különböző tényezők határozzák meg őket, föltehető az a kérdés, vajon az alapszervezeteket úgy kell-e kialakítani, hogy azok mindegyike árutermelő legyen, vagy pedig olyan termelési-technológiai és gazdasági viszonyokat kell létesíteni az egyes társultmunka-alapszervezetek között, hogy közösen állítsák elő a termékeket, és így váljanak árutermelővé. Válaszként megtalálhatjuk mind az egyik, mind a másik lehetőség előnyeit és hátrányait is.

A társultmunka-alapszervezetek közötti jövedelmi viszonyok kialakítását a szerző kulcsfontosságú kérdésként tárgyalja, ugyanis azt vallja, ha a jövedelmi viszonyok nem eléggé határozottak, ha az egyéni (egy-egy alapszervezetre vonatkozó) célok eltérnek a közös céltól, ha minden társultmunka-alapszervezetet csak a saját jövedelme érdekel, és nem a közös jövedelem, akkor komoly konfliktusra kerülhet sor, melyek veszélyeztethetik az egész munkaszervezet vagy akár az összetett munkaszervezet gazdálkodási eredményét, sőt létezését is.

A társultmunka-alapszervezet pénzügyi tevékenysége keretében belül

értékes fejtegetésekkel és említésreméltó újdonságokkal találkozhatunk. E fejezetben szereplő kérdéscsoportok: a pénzügyi piac, illetve eszköz-befektetési társítási lehetőségek; a pénzügyi lehetőségek társítása a hitelek alapján; a pénzügyi lehetőségek társítása a közösen megvalósított jövedelem hatáskörében; a pénzügyi kompenzáció rendszere a társultmunka-alapszervezetek egymás közötti viszonyában; a pénzügyi szolidaritás az alapszervezetek egymás közötti viszonyában stb.

Dr. Tomislav Bandin könyvében külön fejezetet szentel a társult munkaegység kérdésének. Kifejti véleményét a munkaegység szükségességéről, megalakításának lehetőségéről és indokoltságáról, valamint a tevékenységének hatásköréről stb. A szerző véleménye a társult munkamegalakításához szükséges föltételek biztosításáról, azok gazdasági egységek megalakításával kapcsolatban az, hogy nincsen akadálya annak, hogy a társultmunka-alapszervezetek keretén belül munkaegységeket alakítsanak, amennyiben gazdasági és szociális szükséglet jelentkezik irántuk, illetve amikor a céllal hozzák őket létre, hogy lehetővé tegyék a társultmunka-alapszervezet gazdasági és szociális céljainak, valamint a munkások érdekeinek megvalósítását. A munkaegységek feladata tehát nem más, mint hogy lehetővé tegyék az alapszervezet dolgozóinak szorosabb gazdasági és szociális összekapcsolódását.

A harmadik fejezetet a szerző a jövedelemnek szenteli. Tömören összefoglalva „mindent megtudunk” itt a jövedelemmel kapcsolatos változásokról és újdonságokról. A jövedelemmel kapcsolatosan a következő kérdéscsoportokat tárgyalja a szerző: a jövedelem fogalma és társadalmi-gazdasági tartalma; a jövedelemszerzés módjai (a közösen megvalósított jövedelemből való közvetlen részesedés, jövedelemszerzés a közös bevételből való részesedés alapján, jövedelemszerzés a közös jövedelemből való részesedéssel); a jövedelem elosztása; a tiszta jövedelem elosztása; a személyi jövedelemre szánt eszközök elosztása.

Köztudott, hogy a közös bevétel elosztása az alapszervezet között (amennyiben közösen állították elő a kész terméket, vagy végezték el a szolgáltatást) a gyakorlatban rendszerint két kritérium szerint történhet: vagy a piaci árakat vagy pedig a belső az ún. megbeszélte árakat veszik alapul.

Ezt a két módszert elemzi könyvében a szerző s rámutat mindkét módszer előnyére és hátrányára is.

Megállapítja, hogy a gyakorlatban egyes társultmunka-alapszervezetek szigorúan ragaszkodnak a piaci árhoz, mint kritériumhoz a közös bevétel elosztásakor, más alapszervezetek pedig ezt a módszert teljesen elvetik. A szerző rámutat, hogy mindkét véglet helytelen. Ugyanis nem minden terméknek állapítható meg a piaci ára, másrészt viszont a piaci árak nem stabilak, hanem állandóan változnak, s így nem mindig képeznek reális és „igazságos” alapot a jövedelemszerzéshez. Másrészt viszont, ha egyes alapszervezetek teljesen „semmibe veszik” a piaci árakat ezzel rendszerint a negatív gazdálkodási eredményeiket

szeretnék takargatni. Kétségkívül — állapítja meg a szerző —, az öngazgatási alapokon megszervezett társult munkában, illetve a társultmunka-alapszervezetek egymás közötti gazdasági viszonyaiban, melyek közösen vesznek részt a termékek előállításában vagy a szolgáltatások elvégzésében, az árak nem lehetnek egyedüli kritériumai a közös bevételbe való részesedésnek, mert abban az esetben a jövedelmi közösség „sorsa” kérdésessé válna. Ugyanis az ilyen kritérium mellett nem minden alapszervezetnek lenne az a legfőbb célja, hogy mindent megtegyen a közös jövedelem növelése érdekében, hanem arra törekedne, hogy maximális értékű jövedelmet harcoljon ki a saját részére. Így az egyéni érdek a közös érdek elé kerül, megdönti azt, s ezzel együtt valamelyik alapszervezetet és annak dolgozóit is nehéz helyzetbe sodorja. Ezért a közös bevételbe való részesedéskor arra kell törekedni, hogy „igazságos” árakat alkalmazzanak kulcsként a jövedelem megszerzésére.

A könyv utolsó fejezetében a szerző a fő hangsúlyt a gazdálkodási elvekre fekteti. Külön-külön foglalkozik a termelékenység, a gazdaságosság és a jövedelmezőség elvével.

A termelékenységet mint „társadalmi téma” elemzi, s rámutat a vele kapcsolatos dilemmákra is. Dr. Tomislav Bandin megemlíti, hogy a termelékenység fogalmával kapcsolatosan különböző nézetek alakultak ki. Könyvében nem arra törekszik, hogy definiálja a termelékenység fogalmát, hanem olyan megoldást igyekszik adni, amely lehetővé teszi a termelékenység mérését a gyakorlatban. Szerinte a termelékenység körüli dilemmák elsősorban a következő marxi tétel különböző értelmezéséből erednek: „... A munka termelékenységének emelkedése éppen abban áll, hogy az eleven munka részesedése csökken, a múltbeli munkáé növekszik, de úgy, hogy az áruban rejlő össz munkamennyiség csökken, tehát az eleven munka többel csökken, mint amennyivel a múltbeli munka nő.”*

A termelékenység körüli vita lényege a szerző szerint a következő: Vajon a termelékenység mérésénél csak az eleven (élő) munka elhasználódását kell-e figyelembe venni, vagy az össz munka (az élő és holt munka elhasználódását)?

Az egyik vagy másik koncepció melletti érveket és ellenérveket, valamint saját állásfoglalását a 167—177. oldalon fejti ki a szerző.

Köztudott, hogy a gazdaságosság elve olyan követelmény, mely szerint maximális összbevételt kell megvalósítani minimális költségek mellett.

Mivel azonban a költségek csökkentése korlátozott, munkaszervezeteink a kiutat gyakran a termékek és szolgáltatások árának növelésében keresik. Az ilyen „megoldásnak” a következményeire mutat rá a szerző a 180. oldalon.

Magyarázatot kapunk arra a kérdésre is, miért elavult, s miért nem megfelelő kifejezés szocialista gazdasági valóságunkban a kifizetődőség (rentabilitás) elnevezés, s miért kellett helyette új terminológiaként a

jövedelmezőség elnevezést bevezetni. A szerző szerint az öngazgatói jövedelmi közösségben elavult és a múlt hagyományait viseli magán a kifizetődőség (rentabilitás) elve, amely a közös jövedelem termelőit csak saját szűkebb érdekeik megvalósítására ösztönözné, nem pedig a közös jövedelemnek mint egésznek a maximális növelésére. Ezért a jövedelmezőség elve inkább kifejezi a szóban forgó társadalmi-gazdasági rendszer célkitűzéseit.

A könyv külön értéke, hogy dr. Tomislav Bandin eltér a hagyományos — tőkés világban meghonosodott — gazdasági elméletektől és fogalmaktól, s helyébe szocialista társadalmi-gazdasági valóságunknak megfelelő új fogalmakat vezet be gazdaság-tudományi elméletünkbe.

A könyv mint ilyen hasznos kézikönyve lehet mind a közgazdasági szakembereknek, mind pedig a dolgozóknak általában.